De Romeinsche Vecht.

Vechten en de Vecht in de eerste twee eeuwen onzer jaartelling.

Vechten ligt even ten zuidoosten van de stad Utrecht, bij den linkeroever van den Krommen Rijn, en wel daar, waar in de grijze oudheid de Vecht het Rijnwater afvoerde naar het meer Flevo. Het behoort tot de oude gouw Niftarlake en is eene plaats, waarvoor in het bijzonder de belangstelling moet worden ingeroepen van de leden van ons oudheidkundig genootschap. Immers Dr. J. H. Holwerda in zijn opstel over: „Vroeghistorische Nederrijnsche Nederzettingen" zegt aangaande Vechten: „Eén plaats ligt hier" n.l. bij het vroegere begin der Vecht, „welke bijzonder de aandacht trekt niet slechts om den rijkdom van Romeinsche voorwerpen, welke er in den loop van verscheidene eeuwen gevonden zijn, maar vooral, omdat die gevonden voorwerpen alleen reeds voldoende zijn de groote beteekenis van die plaats speciaal als „Romeinsche oorlogshaven" te bewijzen. Die plaats is Vechten, waar op een uitgestrekte vlakte, enkele meters boven het omringende land, dat ongetwijfeld eenmaal grootendeels met water bedekt was, tal van Romeinsche overblijfselen gevonden zijn, waar de bouw van het moderne fort der Utrechtsche waterlinie zeker een deel van de oude nederzetting voor goed heeft verstoord, maar waar toch nog een uitgebreid veld voor onderzoek bloot ligt." Op gelijke wijze liet de bekende oudheidkundige E. Ritterling uit Wiesbaden zich uit in de Bonner Jahrbücher 114 S 179; ook deze erkent dat Vechten een Romeinsche zeehaven is geweest en dat het met Nijmegen de eenigste plaats is in ons land, waar voorwerpen gevonden zijn uit den tijd van Keizer Augustus. Terecht meent men algemeen in Vechten „een der belangrijkste punten der Romeinsche archaeologie in onze streken" te zien, gelijk Dr. Holwerda op een der sectievergaderingen ter gelegenheid van de algemeene vergadering van het Provinciaal Utrechtsch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen, gehouden den 31sten Mei 1915, heeft aangetoond.

Vechten is alzoo een plaats van zeer groote beteekenis voor de geschiedenis van onze streek in den Romeinschen tijd. Tal van voorwerpen zijn daar uit den bodem opgedolven, welke thuis hooren in de eerste eeuwen onzer jaartelling. Door commissies en particulieren zijn er vele opgravingen en vondsten gedaan, welke licht verspreiden over dat deel onzer geschiedenis, waarvoor geschreven bronnen ten deele of geheel en al ontbreken. Reeds in 1828 werd door den Heer Gouverneur onzer Provincie eene commissie benoemd „ter opsporing van de Romeinsche Oudheden in deze Provincie", tot welke commissie ook Mr. Jacobus Scheltema behoorde. Wij kunnen u aanraden diens „Geschied- en Letterkundig Mengelwerk", 4de deel op te slaan, waarin is opgenomen eene „Verhandeling over Wiltenburg, de leger- of wapenplaats der Romeinen bij Vechten, onder Bunnik, en over de begonnen vergravingen aldaar in den jare 1829".

De plaats bij Vechten, waar de Romeinsche oudheden gevonden zijn, heet Wiltenburg; de omwonenden spreken van: de Burg, en merkwaardig is het, dat sedert onheuglijken tijd bij hen de overlevering bestaat, dat aldaar eene stad onder den grond ligt. Nu moge het woord „stad" onjuist zijn, het zal ons echter blijken dat deze overlevering veel waars bevat.

De massa Romeinsche voorwerpen, te Vechten gevonden en opgedolven, is buitengewoon groot. Niet onaardig is het verhaal, dat Ludolph Smids dit aangaande geeft in zijn „Schatkamer van Nederlandsche Oudheden": „Op den 18. Augustus 1709 ben ik te Vechten gekomen. Van de herberg voeteerde ik regt uit, tot aan een veld met schoone zomertarwe; van daar ging ik of liever werd ik van een boer geleid, langs een smal toepadje tot een omgeploegden grond, voerende den naam: Wiltenburg.

Aldaar zag ik eene menigte menschen al kruissende op dezen akker zoeken naar zilveren en koperen munten van Romeinsche Keizers, brokkelingen van roode kannetjes, tegelen, oud glas en andere snuisterijen.

Zelfs verstond ik van deze menschen, dat nog onlangs geheele wagens met deze brokkelingen waren weggevoerd, of om van dit hooge bouwland een zuivere grond te maken, of (hetgeen ik liever geloof) om de Roomsche aloudheden te huis en op zijn gemak daaruit te pluizen."

Veel is alzoo in het bezit van particulieren gekomen. Aan-

gaande zulk een particuliere verzameling wordt een uitgewerkt verslag gegeven in het „Tijdschrift voor Geschiedenis, Oudheden en Statistiek van Utrecht, N. van der Monde, 6. Jaargang 1840," bladzij 409 en volgende; aldaar is opgenomen eene „Beschrijving van eenige Romeinsche Oudheden gevonden te Vechten" van de hand van W. J. A. van Romondt.

Bovenal belangrijk zijn voor ons de vondsten in 1869, toen de werkzaamheden voor den aanleg van fortificatiewerken bij Vechten een schat van voorwerpen uit dien klassieken bodem aan het licht hebben gebracht, terwijl te dezer plaatse het laatst opgravingen gedaan zijn van 1892—1894. Door de ijverige bemoeiingen van Dr. J. H. Holwerda is er een „Opgravingsfonds" gevormd, hetwelk dienen zal om den bodem te Vechten te onderzoeken, zaakkundig en met toepassing van hetgeen een rijke ervaring op dit gebied reeds geleerd heeft. Een groote verzameling Romeinsche oudheden, te Vechten uit den bodem opgedolven, is voor belangstellenden te zien in het Rijksmuseum van Oudheden te Leiden en in het Museum van het Provinciaal Utrechtsch Genootschap, gevestigd in eenige zalen van het Stedelijk Museum van Oudheden te Utrecht.

De geschiedenis der eerste twee eeuwen onzer jaartelling betreffende de Romeinen in ons vaderland, moet voor verreweg het grootste gedeelte beschreven worden uit de gevonden voorwerpen en opschriften; bovenal van Vechten kan gezegd worden: hier spreken de steenen. De voornaamste der monumentale bronnen willen wij thans beschouwen en aan de hand van bekwame kenners nagaan, welke gegevens voor de historiebeschrijving hieruit ingeoogst worden. Wij beginnen met de verzamelingen *dakpannen en baksteenen*, die in groote massa te Vechten voor den dag zijn gekomen. „De Romeinsche legerhoofden hadden de loffelijke gewoonte om de krijgsknechten bezig te houden en dezen, behalve tot het graven van vaarten en kanalen en het leggen van dijken en dammen, te gebruiken tot het vervaardigen en het bakken van metselsteenen, pannen, vloeren enz., welke met verscheidene merken van het leger, de legioenen en de cohorten werden voorzien", zegt Scheltema in zijn genoemd werk. Deze merken of stempels, waarmee de verschillende legerafdeelingen de baksteenen hebben gemerkt, die ze zelf gemaakt en gebruikt hebben, zijn van groote beteekenis, omdat daaruit kan vastgesteld worden uit welken tijd ze afkom-

stig zijn. Niet alleen merkten de militairen hun steenen, maar ook deden dat de particuliere fabrikanten.

Zoo werden te Vechten veel stempels gevonden, o. a. van het 5de legioen, hetwelk van Drusus' tijd tot 70 na Chr. hier aanwezig was; van het 10de, hetwelk in de jaren tusschen 70 en 110 in Beneden-Germanië verkeerde en van het 22ste, dat van 70 tot 89 in onze streken vertoefde. [1]) Deze vondsten wijzen er op, dat *Vechten* reeds *in het begin van de eerste eeuw na Chr. een Romeinsche militaire nederzetting* was. Na het 22ste legioen volgde het eerste legioen na het jaar 83, terwijl ook vele stempels gevonden zijn met de letters: Ex. Ger. Inf. (= Exercitus Germaniae Inferioris = leger van Beneden-Germanië). In de eerste eeuw na Chr. waren de Romeinen alzoo te Vechten gevestigd.

Tijdens het bestuur van Augustus, Keizer van het machtige Romeinsche rijk van 31 vóór Chr. tot 14 na Chr. werden krachtige pogingen aangewend om Germanië te onderwerpen. Tot dit doel werden de groote vestingen Mainz en Xanthen, onderling verbonden door kleinere versterkingen, opgericht. Van deze laatste zouden er een vijftigtal bestaan hebben, gebouwd uit hout en aarde door Drusus, stiefzoon van Augustus, aan wien in ons land de Drususgracht de herinnering bewaart. Deze vestingen dienden niet als grensversterking om het Romeinsche gebied te beschermen, maar als operatie-basis voor de uitbreiding van het rijk; zij hadden geen defensief, maar een offensief karakter. Later verrezen er ook vestingen van steen, in plaats van die uit hout en aarde.

Dr. J. H. Holwerda stemt geheel in met Ritterling, die het eerst er op gewezen heeft, dat Vechten, met Nijmegen, de eenige plaats is in ons land tot dusver bekend, waar de Romeinsche bezetting reeds zóó vroeg een aanvang neemt. Werd de sterkte te Nijmegen opgericht tot begunstiging van de tochten der Romeinen naar Brittannië, Vechten diende als uitgangspunt voor de veroveringen naar het Noorden, naar de volken langs Eems en Wezer. Belangrijk in dit opzicht is het, dat Dr. Holwerda te Vechten de overblijfselen heeft gevonden van een Romeinsche vesting; de grachten waren met bovengrond aangevuld, welke

---

1) Het eerste Hoofdstuk onzer Vaderlandsche geschiedenis door Dr. H. Holwerda Jr., in de Gids 1910, no. 2.

scherven en fragmenten bevatte van allerlei aard, uit de jaren vóór of even na het midden van de eerste eeuw na Chr. Dit materiaal is hier terecht gekomen bij of na het dichtwerpen van de gracht, zoodat de vesting tot nog vroegeren tijd behoort. Toch was deze versterking, opgericht uit hout en aarde, niet de eenige Romeinsche aanleg, welke hier aanwezig is geweest, want nog andere sporen zijn gevonden, welke getuigen minstens een eeuw jonger te zijn. Op het terrein van de eersteeuwsche vesting is alzoo in het tweede deel van de tweede eeuw een nieuwe versterking opgericht. Maar èn de stempels op de dakpannen en baksteenen, èn de gevonden resten der vesting getuigen, dat Vechten reeds in het begin der eerste eeuw na Chr. een Romeinsche militaire nederzetting was. Er is echter nog veel meer, dat ons hiervoor een zekere aanwijzing geeft. Zoo is er te Vechten een buitengewoon groote hoeveelheid Romeinsch aardewerk gevonden, de bekende roode *terra sigillata*, uit zeer verschillende fabrieken; het zal ons duidelijk worden, dat *Vechten niet alleen een Romeinsche vesting, maar ook een uitvoerhaven* was. Volgens Dr. Holwerda is er in geheel midden-Europa bijna geen vindplaats aan te wijzen, rijker aan terra sigillata van allerlei tijden en fabriekscentra dan Vechten. Dit aardewerk is een der meest vaste dateeringsmiddelen voor Romeinsche nederzettingen. Het werd meestal gestempeld met den naam van den fabrikant; vandaar ook de naam: terra sigillata = gestempeld aardewerk. Van meer dan 500 verschillende pottebakkers, meestal uit Zuid-Frankrijk, zijn hier de producten gevonden.

Wat deze industrie in het algemeen betreft, zij werd reeds in het laatst van de eerste eeuw vóór Chr. van Italië naar Zuid-Gallië overgebracht, waar eerst in filialen van Italiaansche fabrieken, zooals die van den bekenden fabrikant Ateius, dit aardewerk is gemaakt, hetwelk een bruinachtige kleur heeft en van strakke vormen is. Spoedig heeft de terra sigillata in Gallië haar eigen karakter; belangrijk in dezen is het Ruteensche vaatwerk uit de fabriek van Graufesenque met hare paarsroode en hard gebakken producten. In het begin van de 2de eeuw na Chr. treedt een ander fabriekscentrum, dat van Lezoux, op den voorgrond met geelbruin aardewerk. Na de eerste helft van de tweede eeuw is er een groote teruggang in het gehalte der terra sigillata te constateeren, als wanneer er ook een fabriek ontstaat in

Germanië, de fabriek van Rheinzabern. In de 3de eeuw houdt de productie op.

Te Vechten is terra sigillata gevonden met de stempels van Acastus, Silvanus, Thursus, Tettius en verscheidene anderen, van wie het vaststaat, dat ze hun fabrieken in het begin van de eerste eeuw na Chr. in Arezzo in Italië hebben gehad. Een groot importeur van terra sigillata naar Vechten was Acutus, fabrikant in Montans in Zuid-Frankrijk, welk aardewerk thuis hoort in de eerste jaren van Tiberius' regeering. Een groote massa, hier gevonden, dateert uit de tweede helft van de eerste eeuw. Hieruit blijkt duidelijk, dat reeds vanaf de latere regeeringsjaren van Keizer Augustus Vechten een Romeinsche plaats van beteekenis moet geweest zijn, een belangrijke uitvoerplaats van Romeinsche producten.

De afbeelding geeft ons terra sigillata te zien te Vechten gevonden; n.l. een versierd stuk van den Italiaanschen pottebakker Xanthus van Arretium, uit het begin 1e eeuw; een versierd stuk van Germanus en een onversierd bord van Quartus, die beiden te Graufesenque in Zuid-Frankrijk werkten omstreeks het midden van de 1e eeuw; een groot bord van Martialis van Lezoux bij Lyon uit het begin van de 2e eeuw en een stuk van Julius, een pottebakker van Rheinzabern in het eind van de 2e eeuw na Chr.

Vechten hebben wij dus in den Romeinschen tijd leeren kennen, eerst als vesting, vervolgens als haven, in 't bijzonder als uitvoerhaven. In verband met de vesting hebben wij de haven vooral te beschouwen als oorlogshaven. De vroege vondsten te Vechten stammen uit den tijd van Drusus en Germanicus, die *Vechten* als *vlootstation* gebruikten *voor de zeetochten naar Germanië*. Straks zullen wij zien, hoe deze haven met de zee verbinding had. Tacitus verhaalt ons bovendien van Germanicus, dat hij zich op het eiland der Bataven inscheepte,

---

Zie over: terra sigillata

Catalogus van het Rijksmuseum van Oudheden te Leiden, Afdeeling Praehistorie en Nederlandsche Oudheden, bl. 65.

De Nederlandsche Spectator 1880, bl. 142 en volgende: Romeinsch Aardewerk in Nederland gevonden. W. Pleyte.

Jahrbücher des Vereins von Alterthumsfreunden im Rheinlande. Heft XLVI 1869. Römische Alterthümer, welche während der Fortifications-Arbeiten zu Vechten in diesem Jahre aufgegraben und im Museum für Alterthümer zu Leiden aufgehoben sind L. J. F. Janssen.

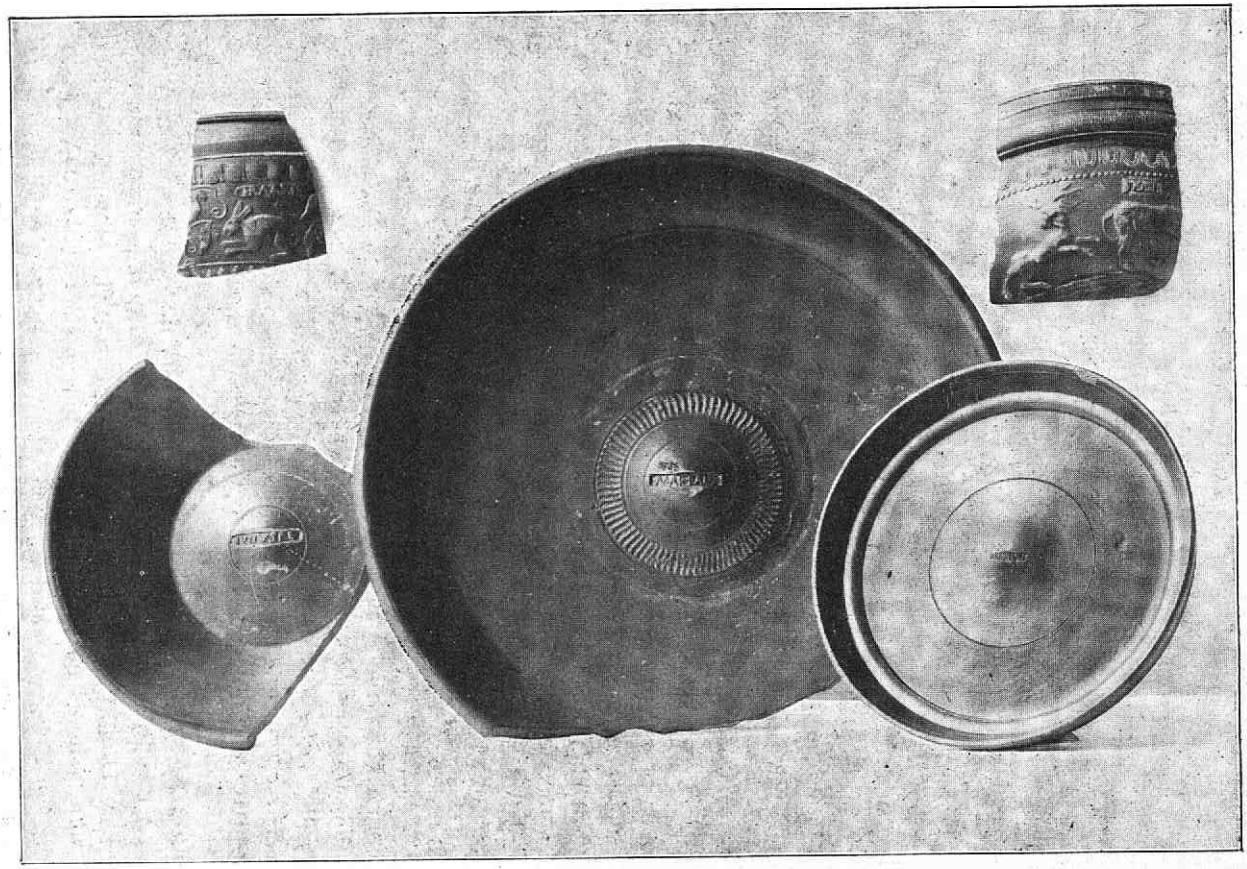

wat plaats had in het jaar 16 na Chr. Op het eiland der Bataven moet dus in dezen zoo vroegen tijd een plaats gelegen hebben, vanwaar een militaire expeditie te water uit den Rijn naar de zee kon uitgaan. Het reeds vermelde pleit er in alle opzichten voor, dat deze plaats Vechten zal geweest zijn, vanwaar alleen ons Romeinsche resten van een versterking bij een vlootstation bekend zijn.

Vechten had toegang naar de zee, naar het Flevomeer door de Vecht, want deze rivier verliet hier in deze tijden den Rijn. In het „Westdeutsche Zeitschrift für Geschichte und Kunst", Jahrgang XXVI, 1907, Korrespondenzblatt 11, schrijft E. Ritterling uit Wiesbaden een belangrijk artikel, getiteld: „Vechten und die Fossa Drusiana", waarin hij aantoont dat wij *onze Vecht te beschouwen* hebben *als de Drususgracht*, die tot nog toe te vergeefs gezocht is. Ritterling steunt met zijne meening op twee opschriften, welke voorkomen op *steenmonumenten* op Wiltenburg, bij Vechten gevonden in het jaar 1654, en te Utrecht bewaard.

Voor den tekst van al de volgende opschriften gebruiken wij het groote werk van Zangemeister: „Corpus Inscriptionum. Germania. Traiectum. Fectio.

Het eerste opschrift, waarop Ritterling steunt, luidt:

. . . O . . . . . .
V . NA . . . . IVNONI
REGINAE. ET. MINERVÆ
SANCTAE GENIO. HV
IVSQVE LOCI. NEPTVN
OCEANO ET RHENO . DIS
OMNIBVS . DEABVSQVE
PRO SALVTE D . M N MAR
CI . . . . . .
. . . . . ANTONINI
. . . . . .
! ! ! ! ! ! ! !
LEG . . . . . LEG
IM . . . . . PF
. . . . . VIT

Dit onvolledige opschrift wordt door Zangemeister aangevuld, aldus gelezen:

in hon. domus di
vinae i. o. m. Ivnoni
Reginae . et . Minervae
sanctae Genio . hv
ivsqve loci . Neptuno
Oceano et Rheno . Dis
omnibus . deabvsqve
pro salvte Dom n Mar
ci aurelli antonini
p. f. aug. diui Antonini
magni f. diui Seueri nep.
! ! ! ! ! !
leg aug . n . leg
I Mantoninianae p. f.
aram dicavit.

Dit altaar is dus toegewijd in hon. (= honorem) domus divinae, ter eere van het goddelijke (keizers)huis, aan i. o. m = iovi optimo maximo = aan den goeden en machtigen Jupiter, aan Juno Regina en aan de heilige Minerva.

En wat er nu volgt is voor ons doel van groot belang; aan den beschermgod van deze plaats is het ook toegewijd n.l. aan Neptunus, aan Oceanus en Rhenus, aan alle goden en godinnen. Wat verder volgt levert voor een deel onoverkomelijke bezwaren op om den juisten tekst vast te stellen. In dit verband kunnen wij dit vervolg echter missen. Wij wijzen erop, dat wij hier dus een wijding hebben, behalve aan de gewone hoofdgoden, zoowel aan den Zeegod als aan den Rijn. Het ligt alzoo voor de hand, dat de plaats, waar dit wijaltaar stond, zoowel op den Rijn betrekking had als op de zee; dat Vechten het punt was, waar de zee in verbinding stond met den Rijn. En dit is goed te begrijpen, indien bij Vechten de door Drusus gemaakte waterweg naar het noorden, de door hem gekanaliseerde Vecht, de Drususgracht een aanvang neemt.

Het tweede opschrift, op Wiltenburg bij Vechten in 1643 gevonden, luidt:

I . O . M
DIS PATRIIS ET
PRAESIDIBVS HVIVS
LOCI OCEANIQVE
ET RENO
Q . MARC . GALLIA
NVS . LEG . LEG . XXXVV
PRO SALVTE SVA
ET SVORVM
V . S . M

Het moet aldus gelezen worden: I(ovi) o(ptimo) m(aximo) dis patriis et praesidibus huius loci Oceanique et Reno Q. Marc(ius) Gallianus leg(atus) leg(ionis) XXX U(lpiae) v(ictricis) pro salute sua et suorum v(otum) s(olvit) m(erito) = Aan den goeden en machtigen Jupiter, aan de vaderlijke goden en beschermers van deze plaats en van Oceanus en aan Renus heeft Quintus Marcius Gallianus, legaat van het 30ste Ulpische zegevierende legioen, voor zijn heil en dat der zijnen naar verdienste zijne gelofte betaald.

Uit dit opschrift kan hetzelfde besluit gemaakt worden als uit het eerste. Wel zijn beide uit later tijd dan toen Vechten een oorlogshaven was — het eerste is uit het begin der derde, het tweede uit het laatst der tweede eeuw, wanneer Vechten een Romeinsche uitvoerhaven voor den handel was — maar het ligt voor de hand, dat het groote werk van Drusus, al was het oorspronkelijk uitgevoerd voor militaire ondernemingen ter zee, ook, nadat de groote veroveringstochten omstreeks het midden der eerste eeuw opgegeven waren, niet te gronde is gegaan. Voor de scheepvaart, in het bijzonder voor den handel op Noord-Germanië, welke bijna uitsluitend over zee plaats had, heeft het Drususkanaal nog in de 2de en 3de eeuw zijn groote beteekenis behouden. Het groote aantal vondsten te Vechten ook uit dezen lateren tijd bevestigen dit ook. Vechten met de Drususgracht had alzoo een buitengewone beteekenis in het begin onzer jaartelling, in den tijd van Germanicus; het was een strategisch punt bij uitnemendheid voor de Romeinsche krijgstochten met de vloot naar het noorden.

In verband met dezen Romeinschen waterweg door de Vecht zijn nog twee monumenten merkwaardig, welke beide pleiten voor de meening, hierboven uiteengezet. Het eene is een Romeinsch graf, gevonden op de noordpunt van Texel, hetwelk thuis hoort in het laatst der eerste eeuw na Chr. Dit graf zal zekerlijk opgericht zijn voor een voornaam persoon, op reis gestorven en is een bewijs, dat langs Texel de zeeweg liep voor het Romeinsche verkeer.

Het tweede is een dergelijk graf, te Loenersloot gevonden, met het opschrift:

ADNAMA . IAE . A . . R . .
D MAIIORIVS VICTOR ET M
MAIIORIA MAIORENA
FILI F. C

Zangemeister vult het aldus aan: Adnamatiae maiorae maiiorivs victor et maiioria maiorena fili f. c. = faciendum curaverunt. D(is) M(anibus) = Aan de schimmen (gewijd).

Voor Adnamatia Maiora hebben Maiiorius Victor en Maiioria Maiorena haar kinderen (dezen grafsteen) laten oprichten, is de vertaling.

Dit graf te Loenersloot, in de Vechtstreek, getuigt ook weer van den Romeinschen verkeersweg langs de Vecht.

Vechten aan het begin der Drususgracht hebben wij alzoo als een vlootstation voor de Romeinsche vloot, in het begin der eerste eeuw na Chr. leeren kennen. Ook sedert de Romeinsche krijgstoerustingen naar Germanië geëindigd waren, bleef deze plaats van groote beteekenis; wij moeten alzoo nu verder handelen over

Vechten als haven voor de scheepvaart.

Uit deze periode zijn ons behalve vele andere oudheden, eenige steenmonumenten met opschriften bewaard gebleven, die belangrijke bronnen zijn voor de Romeinsche geschiedenis van onze streek. Zooals wij reeds zeiden, nemen wij de opschrften over uit het werk van Zangemeister. Wij beginnen met drie opschriften, welke behandeld zijn door Dr. C. Leemans in „Verslagen en Mededeelingen der Koninklijke Academie van Wetenschappen". Afdeeling Letterkunde. 12de deel 1869, bl. 299 e. v. onder den titel: Romeinsche Opschriften, onlangs onder Vechten gevonden.

Deze drie gedenksteenen, te Leiden in het Rijksmuseum van Oudheden bewaard, zijn uit kalksteen gehouwen.

De eerste is een grafsteen, hoog 80, breed 55, dik 20 cM. Boven de omraamde inscriptie is een met rozet- en bladornament versierde geveldriehoek uitgehouwen. Het opschrift luidt:

S A L V I A E
FLEDIMELLAE
SEX . SALVIVS
PATRONVS . PIE

en moet gelezen worden aldus: Salviae Fledimellae Sex(tus) Salvius patronus pie (fecit of posuit) = Aan (de gedachtenis van) Salvia Fledimella heeft (haar) voormalige meester Sextus Salvius plichtmatig (dezen gedenksteen) geplaatst.

Sextus Salvius was dus een Romein, die de nagedachtenis van Salvia Fledimella op de ver verwijderde grens van het Romeinsche gebied vereert.

Naar de lettervormen te oordeelen is het opschrift uit het laatst der eerste of het begin der tweede eeuw onzer jaartelling.

De tweede steen, evenals de eerste in het jaat 1869 te Vechten gevonden, is een altaarsteen, gewijd aan de Norische moedergodinnen. De hoogte is 69, de breedte 44.5 en de dikte 13 centimeters. Het opschrift luidt:

I
MATRBVS
NORICIS
A N N E V S
M A X I M V S
MIL . LEG . I . M
V . S . L . M .

= Matribus Noricis Anneus Maximus, mil(es) leg(ionis) I. M(inerviae), v(otum) s(olvit) l(ibens) m(erito) = Anneus Maximus, soldaat van het eerste legioen, bijgenaamd het Minervische, heeft aan de Norische Moedergodinnen gaarne en naar verdienste zijne gelofte betaald.

„Welke aanleiding er voor onzen Anneus Maximus bestond", schrijft Dr. Leenmans, „om hier, op de uiterste grenzen van het Romeinsche gebied een geloftesteen aan de godinnen van een

zoo ver verwijderd land op te richten, kunnen wij niet bepalen. Wellicht was hij in Noricum geboren, of had hij deelgenomen aan krijgsondernemingen in die streken, waarbij hij uit een groot gevaar gered was en de gelofte had afgelegd, om bij een behouden terugkeer in Neder-Germanië, aan de Norische Moedergodinnen zulk een bewijs van zijne erkentelijkheid te geven.

Het eerste, naar Minerva met den bijnaam van het Minervische onderscheiden legioen, werd door Domitianus uit het XXIe, dat den bijnaam van Rapax droeg, gevormd, en in Neder-Germanië in bezetting gelegd. Van daar trok het in het 6e jaar van Trajanus (103 onzer jaartelling) onder bevel van Hadrianus, naar de Donaustreken, waar het aan den tweeden Dacischen krijgstocht deelnam en eenige jaren dienst deed. Na den dood van Trajanus werd het wederom naar Neder-Germanië teruggevoerd, waar het voortaan onder de volgende keizers gebleven is.

Het mag wel geen te stoute gissing heeten, dat Anneus met het legioen, waarin hij volgens het opschrift diende, den tocht tegen de Daciërs medegemaakt, en bij die gelegenheid met de goden der naburige en verbonden volksstammen kennis heeft gemaakt. Met zijn legioen naar zijn vaderland teruggekeerd, bleef hij de beschermgodinnen van Noricum zijn eerbied bewijzen op den gedenksteen, dien de bodem van Vechten tot op onzen tijd bedekt en bewaard heeft". De steen moet geplaatst worden ± 105 na Chr.

Het laatste opschrift is het belangrijkste van deze drie. Ofschoon een groot gedeelte van het geheele opschrift verloren is gegaan of afgesleten, bleef er toch nog genoeg van over om met vrij groote waarschijnlijkheid het geheel te herstellen. Het is een altaarsteen, gewijd aan de godin Viradecdis door de Tungrische burgers, schippers te Fectio; aan de zijkanten is eene boomversiering aangebracht; de geheele hoogte is thans nog 88, de breedte 58, de dikte 27 cM. Wij geven hiervan eene afbeelding naar het oorspronkelijke op de volgende bladzijde.

De tekst is aldus te lezen: Deae Viradecd(i) cives Tungri et nautae qui Fectione consistunt v(otum) s(olverunt) l(ibenter) m(erito) = Aan de godin Viradecdis hebben de Tungrische burgers en de varensgezellen die te Fectio gevestigd (of aanwezig) zijn, hunne gelofte gaarne en naar verdienste volbracht.

Aangaande de aanvullingen van het onvolledige opschrift merkt Dr. Leemans het volgende op: „Dat op den eersten regel

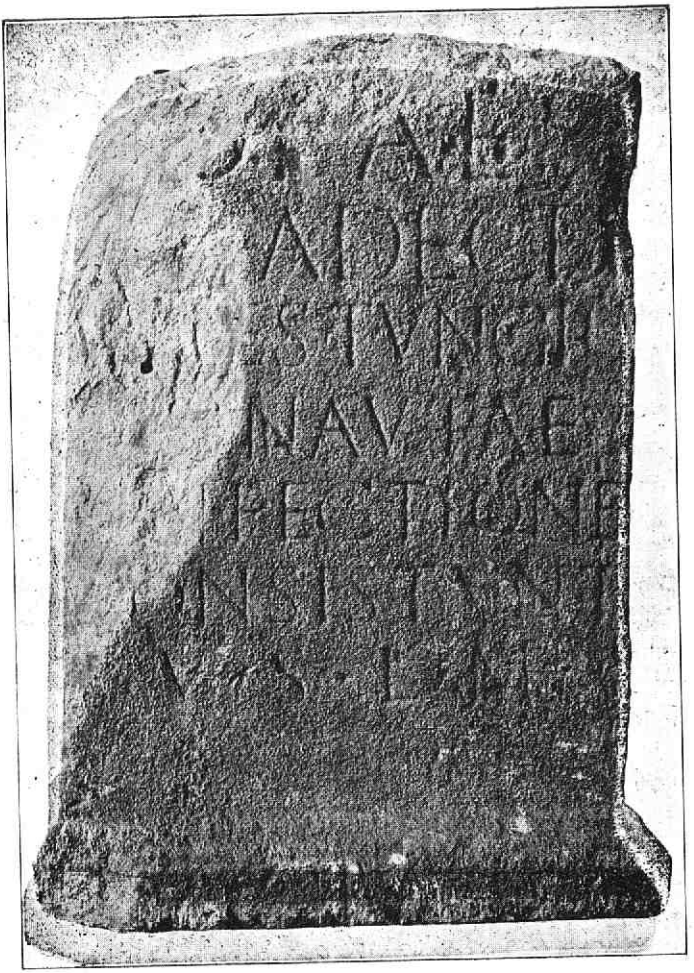

Zangemeister heeft dit opschrift aldus aangevuld, gelijk ook Dr. Leemans.

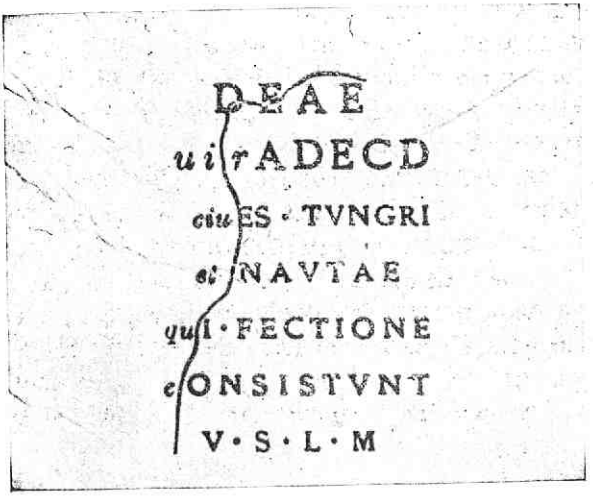

de twee overgebleven letters tot DEAE moeten aangevuld worden, behoeft geen betoog; van de D en E zijn de sporen nog aanwezig gebleven; buitendien leert ons een aantal van dergelijke altaaropschriften, dat de eigennaam der godheid, aan wie zij gewijd waren, door het algemeen naamwoord werd voorafgegaan; men denke slechts aan de in ons land gevonden en in het Rijks-Museum van Oudheden bewaarde gedenkteekens aan de Dea Sandraudiga, de Dea Nehalennia".

Wanneer wij onderstellen, dat op den eersten regel het woord „Deae" midden op den steen ingebeiteld is geworden, dan moet de tweede regel met een drietal letters aangevuld worden. Naar overeenkomst met andere opschriften zal hier de naam van de godin Viradecdis gestaan hebben, eene godin bijzonder vereerd in den Tungrischen Pagus Condrustis, de landstreek ten zuidoosten van de Maas, thans nog onder den naam van le Condroz bekend.

Op den derden regel ontbreken de eerste letters en kan de aanvulling van het eerste woord, waarvan slechts de s en het bovengedeelte van de voorlaatste letter overgebleven zijn, met de drie letters c i v e geschieden; het woord „milites", dat ook mogelijk zou zijn, is te lang, terwijl „cives" op deze wijze dikwerf voorkomt.

De open plaats aan het einde van den 4den regel geeft aanleiding om aan den aanvang, die ontbreekt, eene even groote open plaats aan te nemen, en het ontbrekende vóór „nautae" met „et" in te vullen.

De 5de regel levert in de eerste der overgebleven letters, de i, in verband met het op den zesden regel volgende werkwoord in den derden persoon van het meervoud, voldoende aanleiding, om den aanvang van dien regel met qu te herstellen, en „qui Fectione" te lezen; terwijl het nsistunt op dien 6den regel, met het daarvóór nog overgebleven gedeelte van eene o, wel geen andere aanvulling dan met co toelaat en dus „consistunt" gelezen moet worden. Zoo doende, zegt Dr. Leemans, hebben wij hier de cives Tungri et nautae qui Fectione consistunt. De laatste regel levert de gewone verkorting op gelofte steenen. Deze steen is in 1868 bij Vechten gevonden. De Romeinsche handelshaven wordt hierop Fectio genoemd.

Dr. J. H. Holwerda doet in „Het eerste hoofdstuk onzer vaderlandsche geschiedenis", bl. 23, de vraag, of de Romeinsche

vesting, de militaire haven in het begin van de eerste eeuw, ook den naam van Fectio droeg. Hij vermoedt van niet. We zagen hoe Germanicus zich hier op het Bataven-eiland inscheepte voor zijn tocht naar het Noorden, dat dáár het punt van uitgang voor expedities naar het Noorden lag. Waaruit volgt, dat er in zijn tijd dus waarschijnlijk geen meer noordelijke vestlng lag, waar hij zijn leger tot dat doel kon samentrekken. Dr. Holwerda toont vervolgens aan, dat er in Friesland ook geen vaste Romeinsche vesting gelegen heeft — wel zomerkampen —; ook was daar zulk een vesting niet na Germanicus' heengaan, nadat de veroveringstochten naar deze streken geëindigd waren.

Tacitus, Ann. IV. 72, verhaalt ons van Castellum Flevum. Welke vesting is dit? In 28 na Chr. brak in Friesland een opstand uit over de belastingen; de soldaten die ze komen innen, worden vermoord; de officier Olenius weet te ontvluchten en ontkomt naar het Castellum Flevum, waar hij door de Friezen belegerd wordt. „Mij dunkt", aldus Dr. Holwerda, „dat uit niets blijkt, dat dit castellum in Friesland zelf gelegen is; blijkbaar is het het aangewezen punt, voor wien naar het Noorden op expeditie is, om zich weer op terug te trekken en het allerwaarschijnlijkst lijkt het dus, dat dit Castellum Flevum de basis van operatie naar het Noorden, dat is, gelijk wij zagen, ons castellum te Vechten geweest is. Later vernemen we immers ook verder nog, dat het hulpleger, dat den Rijn komt afzakken, het beleg van Flevum reeds vindt opgebroken, daar de rebellen al naar huis zijn gegaan om have en goed te beschermen, en dat het leger dus naar Friesland gevoerd wordt. Is ons vermoeden juist — doch voor bewijs is het niet verder vatbaar, evenmin als de meeste dergelijke gissingen — dan droeg dus die basis van operatie naar het Noorden, die vesting aan het begin van den ingang naar het meer Flevus, in den aanvang der 1ste eeuw na Chr., den naam van Castellum Flevum.

In den tijd, toen Vechten een Romeinsche handelshaven was, heette het echter Fectio, gelijk het laatst genoemde opschrift aanduidde.

Men neemt aan, dat dit Fectio dezelfde plaats is als Fletione, hetwelk op de bekende Peutingerkaart voorkomt. Deze kaart, aldus genoemd naar haar ontdekker, is de copie van een oude Romeinsche reiskaart. Het origineel is gemaakt in de 3de of 4de eeuw, dus in een tijd toen de Romeinsche heerschappij hier al

ten einde spoedde. Vroeger toen men nog van een werkelijk archaeologisch onderzoek van den bodem weinig of niets afwist, speelde deze kaart met zijn plaatsnamen vaak den hoofdrol. Men wilde zelfs in alle namen op de kaart Romeinsche vestingen zien, waarvoor geen enkele reden bestaat. De geheele kaart is lang uitgerekt geteekend, zonder kennis van de eigenlijke vormen van het geteekende land; het was slechts te doen om de wegen met de plaatsen, die eraan liggen. We moeten ons door dit „stokpaardje der ouderwetsche oudheidkundigen" niet in een verkeerde richting laten brengen, waartegen Dr. Holwerda waarschuwt. Toch geeft hij toe, dat Fletione op de Peutingerkaart geteekend tusschen Lauri en Levae Fanum aan den rechter Rijnoever beneden Utrecht, hetwelk men vereenzelvigd heeft met het tegenwoordige Vleuten, een verschrijving van Fectione, ons Vechten kan zijn.

De naam Fectio komt bij de oude schrijvers niet voor, maar heeft zich staande gehouden in ons Vechten en in den riviernaam de Vecht. De Vecht heette in de Middeleeuwen: Fehta en Vechten, in de 8ste eeuw Fethna of Fehtna.

De inscriptie, dateerend uit de eerste helft van de 2de eeuw na Chr., sprekend over de Tungrische burgers en de schippers die te Fectio gevestigd zijn, wijst ons bij uitstek op een Romeinsche handelshaven.

Zangemeister geeft ons nog meer opschriften dan de reeds genoemde.

Zoo een altaarsteen, te Leiden bewaard, gewijd aan Jupiter en andere goden door Q. Antistius Adventus. Aan beide zijden is eene boomversiering aangebracht; deze zoowel als de inscriptie is in een lijst gevat. Bovenop den steen ziet men een cirkelvormig vlak voor het brengen van een offer. Wellicht is dit stuk uit het begin der derde eeuw. Het heeft tot opschrift:

IOVI . O . M . SVMMO
EXSVPERANTISSIMO .
SOLI . INVICTO . APOLLINI .
LVNAE DIANAE FORTVNAE
MARTI . VICTORIAE . PACI
Q . ANTISTIVS . ADVENTVS
. EG . AVG . PR . PR
DAT

= Jovi o(ptimo) m(aximo) summo exsuperantissimo, Soli invicto, Apollini, Lunae Dianae, Fortunae, Marti, Victoriae, Paci Q Antistius Adventus (l)eg(atus) Aug(usti) pr(o) pr(aetore) dat = Aan den goeden, machtigen en uitstekenden Jupiter, aan de onoverwinlijke zon, aan Apollo, aan de maan, aan Diana, aan Fortuna, aan Mars, aan Victoria, aan Pax geeft Quintus Antistius Adventus, legaat plaatsvervangend stadhouder, (dit altaar).

Deze steen is op Wiltenburg gevonden in 1643.

Verder een fragment van een altaar voor Minerva, opgericht door C. Gellius — ook in het Rijksmuseum van Oudheden — opgedolven bij Vechten in 1869, met het opschrift:

MINERV
SACR
C. GEL.
FID

wat aldus gelezen moet worden:

Minerv(ae) Sacr(um) C. Gell(ius) Fid(elis ?). Ook dit fragment is uit de 2de helft der eerste of het begin der 2de eeuw. We zouden het kunnen vertalen aldus: „de getrouwe Cajus Gellius heeft dit altaar aan Minerva gewijd".

Ook is in genoemd museum aanwezig een bovenstuk van een altaar, bij Vechten in 1879 gevonden, aan de zijkanten waarschijnlijk met plantenornament versierd; er bovenop eenige vruchten. Van het opschrift is slechts over

DEAE

= aan de godin, en een onleesbare daaropvolgende regel.

Ten slotte vermelden wij een grafsteen van Valens Bititralis oudgediende van de Thracische ruiterij. Boven de inscriptie bevindt zich een relief, voorstelling van een man op eene rustbank; vóór de rustbank staat een tafeltje met spijzen; aan hoofd- en voeteneind een slaaf. Langs relief en opschrift loopt aan weerszijden eene lijst versierd met knapenfiguren en rank-ornamenten. De steen, afkomstig uit Vechten, is uit de eerste eeuw na Chr. en geeft dit opschrift, voor een deel beschadigd:

D . M . VALENTI
B I T I T R A L I
VET EX . N. ALAE I
. . ACHVM . H . F . C .

= D(is) M(anibus). Valenti Bititrali vet(erano) ex n(umero) alae I

(Tr)achum h(aeres) f(aciendum c(uravit) = Aan de schimmen (gewijd). Voor Valens Bititral, oudgediende uit het korps van den eersten vleugel der Thraciers, heeft de erfgenaam (den grafsteen) laten oprichten. De Latijnsche aanvulling en de vertaling is van C. Leemans, zie Verhandelingen der Koninklijke Akademie van Wetenschappen. Afdeeling Letterkunde. 8ste deel. 1875, bl. 69.

In het jaar 1846 of 1847 werd te Vechten, op den Burg, een looden plaatje gevonden, [1]) langwerpig vierkant van vorm, lang 9, breed 3 duim en dik één streep, zonder twijfel van Romeinsche afkomst, met het opschrift:

Door den oudheidkundige A. de Longpérier, Conservateur du musée des antiques du Louvre, werd het in 1855 en ook door Zangemeister aldus gelezen: Smertuccus Amaionis f.(ilius) — Smertuccus zoon van Amaio; de onderste regel moet als de eerste beschouwd worden; men leest van rechts naar links.

De oppervlakte van het plaatje is aan beide zijden tamelijk ruw en het opschrift is door eene niet geoefende hand er ondiep op ingesneden. Misschien was het loodje in eenig voorwerp of wapentuig van een krijgsman, Smertuccus, bevestigd en heeft deze er, ten bewijze van zijn eigendom, zijn naam op ingesneden.

Al deze monumenten zijn hiervoor getuigen, dat Vechten een belangrijke Romeinsche plaats moet geweest zijn. Wat de andere aldaar gevonden oudheden betreft, verwijzen wij naar de Catalogi der musea te Leiden en te Utrecht.

Als havenplaats had het Romeinsche Fectio of Vechten nog een bloeiend bestaan in de 2de eeuw na Chr., gelijk de steenmonumenten en de massa's vondsten van anderen aard bewij-

---

1) Zie: Aanteekeningen van het verhandelde in de sectie van Letterkunde enz. van het Provinciaal Utrechtsch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen in het genootschappelijk jaar 1855—1856 blz. 20—25.

zen. Al heeft de plaats hare speciaal militaire beteekenis als vlootstation verloren in de 2de eeuw, het is toch te begrijpen, dat bij zoo'n bloeiende Romeinsche nederzetting nog een bezet fort in stand werd gehouden.

Echter begon het Romeinsche rijk voortdurend meer te verzwakken, terwijl de Germanen in kracht toenamen. In het begin der derde eeuw zegeviertde Germaansche heerschappij; verschillende stammen sluiten zich aaneen; de Romeinen moeten terugtrekken, maar niet zonder grooten invloed uitgeoefend te hebben op de volken en landen, met welke zij in aanraking kwamen.

Nigtevecht. J. W. VERBURGT.

De afbeeldingen van den steen, waarop het woord Fectio voorkomt, en van de terra sigillata zijn overgenomen uit:

„Nederland's vroegste geschiedenis in beeld, Oudheidkundige Platen-Atlas, samengesteld en toegelicht door Dr. J. H. Holwerda, Onder-Directeur van 's Rijks-Museum van Oudheden te Leiden".

Voor de leden van Niftarlake zou deze atlas een kostelijk bezit zijn. Achtereenvolgens wordt hierin voorgesteld, door zeer vele keurige en wèl gekozen afbeeldingen en in korte, zaakrijke duidelijke toelichtingen:

De oude bevolking van ons land.
Drentsche Hunnebedden.
Praehistorische graven en hutten op de Veluwe.
Koepelgraven.
Urnenvelden.
Drentsche Veenvondsten.
Friesche Terpenvondsten.
Saksische Urnen.
Romeinsche Vestingen, Schepen, Wapenen, Altaarsteenen, Hoeven en Steden.
Romeinsche Baksteenbouw en Ceramiek.
De Saksische Burcht aan het Uddelermeer.
De Franken.

Deze platen-atlas is een uitnemend middel om de belangstelling op te wekken voor al deze onderwerpen. Hij is uitgegeven door S. L. van Looij te Amsterdam en kost gebonden f 2.25. Hoewel het mij niet gevraagd is, kan ik niet nalaten deze uitnemende uitgave in wijder kring bekend te maken.

J. W. V.